

РОЗДІЛ VI. КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 343.1 (478)

ПРО ДОЦІЛЬНІСТЬ ОПТИМІЗАЦІЇ ВЖИВАННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ ТЕРМІНА “КРИМІНАЛЬНА СПРАВА”

Озерський І.В., д.ю.н., професор

Запорізький національний університет

У даній науковій праці висвітлені окремі теоретико-правові та герменевтичні питання доцільності використання в сучасному кримінальному процесі України терміна “кримінальна справа” на ґрунті системного аналізу нового кримінального процесуального кодексу України.

Ключові слова: кримінальне провадження, кримінальна справа, кримінальний процесуальний кодекс України, слідчий, прокурор, досудове провадження, термін.

Озерский И.В. О ЦЕЛЕСООБРАЗНОСТИ ОПТИМИЗАЦИИ УПОТРЕБЛЕНИЯ В УГОЛОВНОМ ПРОЦЕССЕ УКРАИНЫ ТЕРМИНА “УГОЛОВНОЕ ДЕЛО” / Запорожский национальный университет, Украина

В данной научной работе освещены отдельные теоретико-правовые и герменевтические вопросы целесообразности использования в современном уголовном процессе Украины термина “уголовное дело” на почве системного анализа нового уголовного процессуального кодекса Украины.

Ключевые слова: уголовное производство, уголовное дело, уголовный процессуальный кодекс Украины, следователь, прокурор, досудебное производство, термин.

Ozersky I.V. EXPEDIENCY USE IN CRIMINAL PROCEEDINGS UKRAINE TERM "CRIMINAL CASE" / Zaporizhzhya national university, Ukraine

However, reading the disposition of Part 1 of Art.317 Code of Ukraine, namely after the conjunction «and», it turns out that the content of the criminal case and includes such items as «other documents and materials, the application of coercive measures of medical or educational character and a request for exemption from criminal responsibility». The mentioned components logically woven into the understanding of the term «criminal case», that is formed during the pre-trial proceedings, or in other words at the pre-trial stage of criminal proceedings. Therefore, the design of such terminology standards Part 1 of Article 317 and paragraph 10 Part 2 of Article 3 of the CPC of Ukraine leading to confusion both theorists and practitioners in the field of criminal procedural law and cause are misunderstanding conceptual and categorical apparatus as a whole.

However, reading the disposition of Part 1 of Art.317 Code of Ukraine, namely after the conjunction «and», it turns out that the content of the criminal case and includes such items as «other documents and materials, the application of coercive measures of medical or educational character and a request for exemption from criminal responsibility». The mentioned components logically woven into the understanding of the term «criminal case», that is formed during the pre-trial proceedings, or in other words at the pre-trial stage of criminal proceedings. Therefore, the design of such terminology standards Part 1 of Article 317 and paragraph 10 Part 2 of Article 3 of the CPC of Ukraine leading to confusion both theorists and practitioners in the field of criminal procedural law and cause are misunderstanding conceptual and categorical apparatus as a whole.

Thus, it is logical to practice and theory of criminal procedural law to use design terminology "criminal case" having regard to its normative content and synonymy of the term «criminal proceedings». Moreover normative and methodological use and practical use of the term «criminal case» is logical, given the position of Part 1 of Article 317 Code of Ukraine. Terminology construction «criminal case» is a broader concept than the term «criminal proceedings» and therefore should be used more generally accepted rules absorption wider at the top. In other words, «criminal proceedings» is part of the term «criminal case» and not vice versa.

Key words: criminal trial, the criminal case, Criminal Procedural Code of Ukraine, the investigator, the prosecutor, the pre-trial, the term.

Проблема доцільності оптимального використання понятійно-категоріального апарату при підготовці нормативно-правових актів завжди була в центрі уваги юридичної науки, й зокрема такого її напрямку, як юридична техніка норм творчості, а з прийняттям нового кримінального процесуального кодексу

України (далі КПК України) стали нагальними для науковців та практиків питання раціонального тлумачення уживаних в КПК термінологічних конструкцій.

Метою цієї наукової праці є понятійно-категоріальне розмежування вживаних у чинному КПК України (2012 р.) таких термінологічних конструкцій, як “кримінальна справа” та “кримінальне провадження”, що, на нашу думку, покращить сприйняття текстуальної логіки побудови кримінального процесуального кодексу України студентами юридичних спеціальностей ВНЗ, науковцями в галузі кримінального процесуального права та практиками.

Окремим теоретико-правовим аспектам проблеми доцільності таких новелізацій чинного КПК України присвячені роботи ряду вчених, зокрема, О.В. Бауліна, В.Д. Бринцева, М.В. Костицького, Д.Д. Самойлової, Л.Д. Удалової та ін., проте на сьогодні не можна впевнено говорити про ґрунтовне теоретико-прикладне і понятійно-нормативне дослідження вживаних у КПК термінологічних конструкцій, як, наприклад, “кримінальна справа” та “кримінальне провадження”.

Відомо, що будь-яка термінологія має свій понятійний апарат, тобто систему понять, що відображають сутність предмета, різновид зв'язку його структурних елементів, процеси його генезису, функціонування та розвитку [1, 7]. На думку деяких учених, така система понять дає цілісний погляд на суспільне явище, є розвинутим визначенням його сутності [2, 47]. Як справедливо зазначив Н.В. Кузик, від послідовного та правильного використання нормотворчої техніки залежать ефективність законодавства загалом, правильне розуміння, законне й обґрунтоване застосування нормативних правових актів, їх належний облік та систематизація [3]. Варто констатувати, що наразі значна частина чинних нормативно-правових актів в Україні не завжди повною мірою відповідає вимогам нормотворчої техніки та галузевої зокрема.

Слушною є наукова позиція Н.В. Кузика стосовно того, що невдалі формулювання або неточні вживання термінів, допущення суперечливих положень у законодавстві, некоректність посилань, можуть породжувати зволікання, помилки й непорозуміння в юридичній практиці, заважати ефективному реформуванню всіх сфер державного та громадського життя, ускладнювати удосконалення правової системи України [3]. Основними вжитими поняттями у нашому дослідженні є “кримінальна справа” та “кримінальне провадження”, що частково ототожені законодавцем у чинному КПК України (2012 р.) [4], а відтак, з огляду на це, складають за логічною конструкцією так званий синонімічний ряд.

Вважаємо абсолютно правильною позицію нормотворця щодо недопущення уживання в нормативно-правових актах різних слів (термінів) для вираження одного й того ж поняття. Більше того, пунктом 2.12 “Порядку подання нормативно-правових актів на державну реєстрацію до Міністерства юстиції України та проведення їх державної реєстрації”, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 12 квітня 2005 р. № 34/5, вимагається не допускати вживання слів синонімів для вираження одного й того самого поняття [5]. Варто доповнити означене також пунктом 9.10 Рекомендацій з правил побудови, викладення та оформлення нормативних, технічних і технологічних документів, розроблених на замовлення Укравтодору, в якому зазначено, що у нормативно-правовому акті повинні застосовуватися позначення і терміни (поняття) з використанням загальнозрозумілих і доступних слів та словосполучень [6].

Однак, незважаючи на лексико-практичне значення цих термінів (“кримінальна справа” та “кримінальне провадження”), вони потребують свого змістовного удосконалення та раціонального тлумачення. Нагадуємо, термін “кримінальне провадження” означений ч.2 п.10 ст.3 КПК України [4], а словосполучення “кримінальна справа” в ч.1 ст.317 КПК України [4]. Наша позиція є однозначною, а саме, вважаємо припустимим вживати в кримінальному процесі (провадженні) термін “кримінальна справа”.

Варто зазначити, що на користь нашої позиції (щодо можливості вживання у кримінальному процесі України термінологічної конструкції “кримінальна справа”) свідчить навіть частота вживання у нормах чинного КПК терміна “кримінальна справа”. Як аргумент цього нами пораховано, що законодавець вжив означену конструкцію у 30 випадках, а саме в нормах статей КПК: п.21, 23 ч.1 ст.3, ч.3 ст. 33, ч.3 ст.34, ч.1 ст.317, п.1 ч.2 ст. 412, ч.1 ст.444, ч.3 ст.446, ч.1 ст.449, ч.1, 3, п.4. ч.4 ст.450, ст.451, ч.1, 2, 4 ст.451, п.3 ч.2 ст.452, ч.1 ст.453, п.11 ч.1 ст.541, ч.4 ст.568 та перехідних положеннях: ч. 3, 5, 6, 10, 11, 12, 15, 19, 21. Якщо звернутися до

найменування ст.317 КПК України (“Матеріали кримінального провадження (кримінальна справа)”, то законодавець ніби описово розтлумачує назву означеної норми та в дужках пояснює, що під цим розуміється термін “кримінальна справа”. На підтвердження нашої думки, варто знову звернутись до пункту 9.10 Рекомендацій з правил побудови, викладення та оформлення нормативних, технічних і технологічних документів, у якому зазначено, що позначення і терміни, які не вживалися раніше в нормативно-правових актах, пояснюються в тексті (описова диспозиція) або відокремлюються в дужках після означення терміна як синоніму [6].

Наразі така конструкція передбачена якраз у найменуванні статті 317 КПК України та її першій частині, де в дужках виокремлений термін “кримінальна справа” як синонім термінологічного сполучення “кримінальне провадження”. Відтак, навіщо взагалі законодавцю потрібно влаштовувати такі синонімічні конструкції та спотворювати текстуальну логіку всього КПК України. Мабуть, недарма в теорії кримінального процесуального права висловлена позиція про передчасність і недоцільність заміни у новому кримінальному процесуальному законодавстві терміна “кримінальна справа” на “кримінальне провадження”. Адже, як пише член Конституційного суду України В.Д. Бринцев, “така новелізація цього понятійного апарату не зумовлена ні конституційними приписами, ні вимогами міжнародно-правових стандартів” [7, 117].

Щодо терміна та змісту поняття “кримінальне провадження”, то відповідно до п.10 ст.3 чинного КПК України, останнє складається з досудового розслідування і судового провадження, а також з процесуальних дій, які провадяться у зв’язку із вчиненням діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність [4, 4]. Тобто, відповідно до означеного положення, кримінальне провадження включає в себе не лише розслідування кримінального правопорушення, а й перевірку обставин справи на предмет наявності в діях осіб ознак злочину чи кримінального проступку. Варто зазначити, що ще раніше в 1999 році деякими вченими у поняття кримінальне провадження вкладався дещо інший зміст, а саме – врегульована нормами кримінально-процесуального права діяльність органів досудового розслідування, слідчого, прокурора, судді і суду з розкриття злочинів, а також система правовідносин, що виникають у процесі цієї діяльності [8].

Чинний Кримінальний процесуальний кодекс України формально розкриває зміст поняття “кримінальна справа”, адже в ч.1 ст.317 законодавець вкладає у це словосполучення такі елементи як: документи, інші матеріали, надані суду під час судового провадження його учасниками, судові рішення та інші документи і матеріали, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру та клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності [4]. Звичайно, судді-практики можуть заперечити, вважаючи, що термін “кримінальна справа” стосується, за чинним КПК України, лише судових стадій. Дійсно, таке враження може скластися, виходячи зі змісту ч.1 ст.317 КПК України, де до сполучника “та” зазначено, що кримінальна справа – це “документи, інші матеріали, надані суду під час судового провадження його учасниками, судові рішення”.

Однак, вже читаючи далі текст диспозиції ч.1 ст.317 КПК України, а саме, після сполучника “та”, то виходить, що в зміст кримінальної справи входять і такі елементи, як “інші документи і матеріали, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру та клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності”. Означені складові логічно вплітаються в розуміння терміна “кримінальна справа”, що формуються ще під час досудового провадження, чи, іншими словами, на досудових стадіях кримінального процесу. Відтак, такі термінологічні конструкції норм ч.1 ст.317 та п.10 ч.2 ст.3 КПК України ведуть до плутанини як теоретиків, так і практиків у сфері кримінально-процесуального права та спричиняють неправильне розуміння понятійно-категоріального апарату загалом.

Підтримуючи позицію Н.В. Кузика, вважаємо неприпустимим для позначення одних і тих же понять використовувати різні терміни, допускати двозначність, неточність формулювань, що дозволяють тлумачити сенс нормативних актів по-різному [3]. Вважаємо, що для глибшого та правильного розуміння понять “кримінальне провадження” і “кримінальна справа” необхідно звернутися, по-перше, до низки тлумачних словників. Так, щодо терміна “провадження”, то він за словником української мови тлумачиться як дія за значенням “провадити” [9, 127]. Якщо вже брати суто філологічний критерій тлумачення терміна “провадження”, то ним є дієслово, що

відноситься до недоконаного виду, і за смисловим навантаженням включає тривалість певної дії безвідносно до її внутрішньої межі та завершеності в часі, статичність та неперервність дії [10, 171-172]. У тих випадках, коли використовується недоконана форма дієслова або дієприслівника, настання юридичних наслідків не ставиться в залежність від настання результатів дії, позначених вказаними граматичними формами [11, 14].

Тож, терміном “кримінальна справа” позначається, по-перше, кримінальне процесуальне провадження, що здійснюється за фактом злочинного діяння, а, по-друге, один чи декілька томів матеріалів, у яких зафіксовано процес проведення процесуальних дій, здійснення процесуальних прав і обов’язків учасників провадження, процес доказування та прийняття процесуальних рішень [12, 412]. Для більшості юристів поняття “кримінальна справа” – це сукупність процесуальних матеріалів, зібраних під час дослідчої перевірки, дізнання та досудового слідства. Проте, як слушно зазначає О. Острійчук, таке розуміння не відповідає дійсності та не розкриває сутності досліджуваного питання повною мірою. Якщо кримінальна справа – це сукупність документів та доказів, зібраних під час розслідування справи, то, на думку означеного автора, постає цілком логічне запитання: “Чи можливо порушити сукупність документів?” [13].

На це питання, цілком логічним буде шукати відповідь у юридичних словниках, монографіях та підручниках з кримінального процесу, оскільки в них можна віднайти тлумачення терміна “кримінальна справа” чи “справа”. Так, у Великому юридичному енциклопедичному словнику А.Б. Бархіна “кримінальною справою” є порушена у встановленому законом порядку справа [14, 653]. Виходячи з означеного, під терміном “кримінальна справа” розуміється певна діяльність, спрямована на досягнення кінцевого результату. У словнику російської мови С.І. Ожегова “справа” визначається як судовий розгляд, процес, кримінальна справа тощо [15, 136]. Тут варто підтримати наукову позицію О. Острійчука, який вважає, що кримінальна справа – це впорядкована виключна особлива сукупність процесуальних документів, матеріалів ОРД, долучених в установленому порядку органами досудового розслідування. Адже, як і наголошує сам автор, таке поняття буде відповідати правовій природі такого явища, як “кримінальна справа” [13].

Якщо звернутися до законодавств країн близького зарубіжжя, то у ч.47 ст.6 КПК Республіки Білорусь знаходимо визначення поняття кримінальна справа, за якою ним є відокремлене провадження, що провадиться органом кримінального переслідування і судом з приводу вчинення суспільно небезпечного діяння, передбаченого кримінальним законом [16]. На відміну від КПК України, КПК Республіки Білорусь не ототожнює поняття кримінальна справа і кримінальне провадження, а навіть їх розділяє на поняття *провадження за матеріалами* і *провадження у кримінальній справі*. Так, згідно з КПК Республіки Білорусь, провадження за матеріалами визначається як сукупність процесуальних дій і процесуальних рішень, що здійснюються і виносяться при прийнятті і розгляді заяв і повідомлень про злочин і прискорене провадження. Натомість, провадження у кримінальній справі представлено як сукупність процесуальних дій і процесуальних рішень, що здійснюються і виносяться у конкретній кримінальній справі [16]. Якщо подивитися через трафарет означених текстуальних конструкцій на чинний КПК України, то *провадження за матеріалами* логічно влітається в розуміння терміна “кримінальне провадження”, а *провадження у кримінальній справі* – в зміст термінологічної конструкції “кримінальна справа” як завершені діяльності

Отже, цілком логічно на практиці та в теорії кримінального процесуального права вживати термінологічну конструкцію “кримінальна справа”, зважаючи на її нормативний зміст та синонімічність терміна “кримінальне провадження”. Більше того, нормативно-методичне вживання та практичне використання терміна “кримінальна справа” є логічним, зважаючи на положення ч.1 ст.317 КПК України [17]. Термінологічна конструкція “кримінальна справа” є ширшим поняттям, ніж термін “кримінальне провадження”, а отже, варто використовувати загальноприйняті правила поглинання вужчого ширшим. Іншими словами, “кримінальне провадження” є складовим елементом терміна “кримінальна справа”, а не навпаки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Витрук Н.В. Основы теории правового положения личности в социалистическом обществе / Витрук Н.В. – М. : Наука, 1979. – 229 с.

2. Арсеньев А.С. Анализ развивающегося понятия / А.С. Арсеньев, Б.С. Библер, Б.М. Кедров. – М. : Наука, 1967. – 439 с.
3. Кузик Н.В. Методичні рекомендації “Юридична техніка та її роль у кодифікації законодавства” / за ред. О.Є. Добржанської. – Сімферополь, 2013. – 20 с.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв’язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України : чинне законодавство від 19 листопада. – К., 2012. – 382 с. – (Кодекси України).
5. Порядок подання нормативно-правових актів на державну реєстрацію до Міністерства юстиції України та проведення їх державної реєстрації [Електронний ресурс] : затв. наказом Міністерства юстиції України від 12 квітня 2005 р. № 34/5с. – Режим доступу : <http://www.drsv.gov.ua/show/1187>
6. Рекомендації з правил побудови, викладення та оформлення нормативних, технічних і технологічних документів, розроблені на замовлення Укравтодору (РА.1.1 – 218 – 03449261 – 764 :2010) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.google.ru>
7. Бринцев В.Д. Конституційні засади і міжнародні Стандарти кримінального судочинства та їх розвиток у новому Кримінальному процесуальному кодексі України / Бринцев В.Д. // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 1 (5). – Ч. 2 (6). – С. 116-120.
8. Михеєнко М.М. Кримінальний процес України / М.М. Михеєнко, В.Т. Нор, В.П. Шибіко. – К. : Либідь, 1999. – 536 с.
9. Словник української мови / за ред. І.К. Білодіда та ін. : в 11 томах – Т. 8. – К. : Наук. думка, 1977. – 662 с.
10. Горпинич В.О. Морфологія української мови : підруч. для студ. ВНЗ / В.О. Горпинич. – К. : Академія, 2004. – 336 с.
11. Биля-Сабадаш І.О. Граматичне речення як основна мовна одиниця тексту нормативного правового акта [Текст] / І.О. Биля-Сабадаш // Державне будівництво та місцеве самоврядування. – Вип. 17. – Х. : Право, 2009. – С. 10-20.
12. Великий енциклопедичний юридичний словник / за редакцією акад. НАН України Ю.С. Шемшученка. – К. : ТОВ «Видавництво “Юридична думка”», 2007. – 992 с.
13. Острійчук О. Сучасне поняття та значення стадії порушення кримінальної справи [Текст] / О. Острійчук // Юридичний журнал : аналітичні матеріали. Коментарі. Судова практика. – 2010. – № 9. – С. 42-44.
14. Большой юридический энциклопедический словарь [Текст] : [ок. 20 000 теорминув и определений] / авт.-сост. А.Б. Бархин. – 2-е ид., перераб. и доп. – М. : Кн. мир, 2007. – 791, [1] с.
15. Ожегов С.И. Словарь русского языка / С.И. Ожегов ; под ред. Н.Ю. Шведовой. – М. : Рус. яз., 1984. – 797 с.
16. Уголовно-процесуальний кодекс Республики Беларусь [Електронний ресурс] : Зареєстр. в Национальном реестре правовых актов Республики Беларусь 20 августа 1999 г. № 2/71. – Режим доступу : http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=2002
17. Озерський І.В. Кримінальна справа, чи кримінальне провадження? (понятійно-категоріальний аналіз окремих положень чинного КПК України) / І.В. Озерський, Д.Д. Самойлова // Тенденції та пріоритети реформування законодавства України : матеріали Міжнар. наук-практ. конфер., (м. Херсон, 25-26 жовтня 2013 р.) – Херсон : Видавничий дім “Гельветика”, 2013 – С. 139-141.